

WEST AZERBAIJAN FOLKLORE IN HISTORICAL CONTEXT

Summary

Folklore is formed in a certain environment, like national wealth and national identity. Manifestation of folklore samples in different forms and content in different regions of Azerbaijan does not indicate the difference of ethnic culture, but on the contrary, it indicates the national-spiritual integrity of the bearer of this culture. The collection, systematization, publication and production of Azerbaijani folklore from different regions is also a proof of its richness. It is the presence of various environments that create this richness, and its study also makes it necessary to study a number of problems.

In the article, the study of the folklore environment of West Azerbaijan, distinguished by its richness, diversity and uniqueness in our oral literature, was studied.

Key words: Western Azerbaijan, examples of folklore, national wealth, folk literature.

ФОЛЬКЛОР ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Резюме

Фольклор формируется в определенной среде, как национальное богатство и национальная идентичность. Проявление образцов фольклора в разных формах и содержании в разных регионах Азербайджана не свидетельствует о различии этнической культуры, а наоборот, свидетельствует о национально-духовной целостности носителя этой культуры. Сбор, систематизация, публикация и производство азербайджанского фольклора из разных регионов также являются доказательством его богатства. Именно наличие различных сред создает это богатство, и его изучение также обуславливает необходимость изучения ряда проблем.

В статье изучено изучение фольклорной среды Западного Азербайджана, отличающейся своим богатством, разнообразием и уникальностью в нашей устной литературе.

Ключевые слова: Западный Азербайджан, образцы фольклора, национальное богатство, народная литература.

Açar sözlər: Qərbi Azərbaycan, folklor nümunələri, milli sərvət, xalq ədəbiyyatı.

Xalq ədəbiyyatı nümunələrinin çoxu bəlli bir zaman və məkan içində yarandığından, yarandığı zamana və məkana bağlı olduğundan hər bir folklor nümunəsində də yarandığı zaman Qərbi Azərbaycan folklor nümunələrinin hamısı olmasa belə, böyük bir qismi yarandığı tarixi-coğrafi mühitin özəlliklərini, dilin fonetik, leksik və sintaktik quruluşunda ədəbi dildən fərqli məqamları nümayiş etdirir.

“Qərbi Azərbaycan” etnik-mədəni arealı ümum-Azərbaycan etnomədəni sisteminin üzvi tərkib hissəsi olsa da, bu termin altında nəzərdə tutulan coğrafi ərazidə – indiki Ermənistan Respublikasında yaşayan soydaşlarımız son iki yüz ildə dəfələrlə deportasiya və soyqırımlara məruz qalmış, əcdadlarımızın minilliklər boyu burada yaratdığı milli-mənəvi dəyərlər qəddarcasına dağıdılmış, acgözcəsinə talanmış, xaincəsinə mənimsənilərək böyük bir hissəsi erməni tarixinə, erməni mədəniyyətinə, erməni folkloruna identifikasiya olunmuşdur.

Bununla belə, Qərbi Azərbaycan folklorunun nəinki şifahi, həm də ayrıca yazılı qaynaqları var və onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Qərbi Azərbaycan ərazisində müşahidə olunan epigrafiq abidələr və onlarda əks olunmuş folklor motivləri;
2. Ayrı-ayrı dövrlərdə yaşamış səyyah və tarixçilərin əsərlərində rastlanan və bilavəsitə və ya dolayısı ilə Qərbi Azərbaycanın ərazisi ilə bağlı olan əfsanə və rəvayətlər;
3. Hər hansı bir vəsilə ilə yazıya köçürülmüş folklor nümunələrinin yer aldığı yazılı ədəbiyyat nümunələri;

4. Erməni mənbələrində istifadə olunan Azərbaycan folklor obraz, motiv və süjetləri [2]

Qərbi Azərbaycan folklorunun yazılı qaynaqları içərisində ayrı-ayrı dövrlərdə yaşamış səyyah və tarixçilərin əsərlərində rastlanan və Qərbi Azərbaycanın ərazisi ilə bağlı olan əfsanə və rəvayətlər də önəm daşımaqdadır. Onlardan biri XI əsrdə yaşamış gürcü tarixçisi Leonti Mrovelinin “Kartli çarlarının həyatı” adlı salnamədə Həzrət Nuhun oğlu Yafəsin övladlarından biri, gürcü mənbələrində adı Torqom (Torqomos), yəhudi və xristian mənbələrində, o cümlədən erməni və alban mənbələrində Toqarma, müsəlman mənbələrində isə Türk kimi çəkilən şəxsdən söhbət açılır və onun nəslinin ata yurdu kimi Böyük Ağrı dağıyla Kiçik Ağrı dağı arasındakı ərazi göstərilir. Bunu Qərbi Azərbaycandan toplanmış əfsanələr də təsdiq edir.

Bu söyləmələr Qərbi Azərbaycanın “Oğuznamə”lərin formalaşma və yayılma arealına daxil olduğunu, yerli folklor ənənələrinin, xüsusən də oğuzlarla bağlı əfsanə və rəvayətlərin yazılı qaynaqlar üçün etibarlı mənbə olduğunu göstərir.

Tədqiqatlar sübut edir ki, məlum səbəblərdən Şimali Azərbaycanın hər yerinə səpələnmiş qərbi azərbaycanlıların söz yaddaşını yaşadan folklor informatorları lokal və regional şəraitdən asılı olaraq fərqli coğrafi mühitə düşdülərindən, ənənəvi məişətdən uzaqlaşır, yaddaşlar getdikcə zəifləyir. Çünki folklor öz regional mühitində funksional ola bilər. Mühitdən qopandan sonra isə o çox sürətlə passiv fona keçir. Bununla belə, Qərbi Azərbaycandan didərgin salınaraq Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə səpələnmiş yerli xalqın kompakt şəkildə yaşadıkları bölgələrə təşkil edilən elmi ekspedisiyalar zamanı hələ də yaddaşlardan silinməyən zəngin materiallar toplanmışdır.

Qərbi Azərbaycan folklorundan danışarkən Həsən Mirzəyevi yad etməmək olmaz. Çünki Həsən Mirzəyevin elmi yaradıcılığında folklorşünaslıq fəaliyyəti xüsusi yer tutur. Onun adət-ənənələrini, şivəsini və tarixini araşdırdığı qədim türk-oğuz məskəni olan Dərələyəz bölgəsi folkloru ilə də zəngin olub. Həsən Mirzəyev Dərələyəzin şifahi söz sənətini bir elm qayğıkeşi kimi səbrlə toplamış, janr təyinatını aparmış, nəşrinə nail olmuşdu. Bütün toplayıcılıq prinsiplərini gözləyən Həsən Mirzəyev yazıya aldığı nümunənin məkanını və söyləyicisini də unutmamış, topladığı folklor materiallarının janr təyinatını yüksək səviyyədə həyata keçirmişdi. Onun folklorşünaslıq fəaliyyətində tematik və struktural janrlar elmi ardıcılıqla araşdırılmışdır [1].

Qərbi Azərbaycan folklorunda tarixi yaddaşın və epik təfəkkürün semantikasının öyrənilməsi istiqamətində aparılan araşdırmalar sayəsində aşağıdakılar müəyyən edilir:

Azərbaycanın bütün bölgələrinin folklorunda olduğu kimi, Qərbi Azərbaycan folkloru da toponimik əfsanələrlə zəngindir və onlar özlərində əski yurd yerlərimizin adlarını əbədləşdirməklə həmin ərazilərin tarixən türklərə məxsusluğunu birmənalı şəkildə təsdiqləyir.

Qərbi Azərbaycan folklorunun etnoregional xüsusiyyətləri araşdırılarkən müəyyən olunur ki, Qərbi Azərbaycanın yerli əhalisinin zəngin təxəyyülünün məhsulu olan folklor, mif və əsatirlər, nağıllar, poetik nümunələr burada yurd salmış insanların həm də dünyagörüşünün göstəricisidir. Bu bölgədə ənənəvi türk dünyagörüşünü əks etdirən mif və rəvayətlərdən başqa, hər bir coğrafi adın, müqəddəs yerin tarixçəsini özündə yaşadan hekayətlər də yaranmışdır. Ağbabadan Vedibasara, Lorudan Zəngəzura, Göyçədən Zəngibasara qədər olan ərazidə sıx yaşamış əhali tarixi kökləri çox qədimlərə gedən memarlıq, sənətkarlıq nümunələri ərsəyə gətirmişdir [1]

Tarixən Qarabağ xanlığının tərkib hissəsi olan Zəngəzur mahalı adətlərinə, məişətinə görə Qarabağ türkləri ilə eynilik təşkil etmişdir. Bu ərazinin qərb hissəsi Anadolu türkləri ilə qaynayıb-qarışmış, onlarla sıx əlaqədə olmuşdur. İrəvan, Vedibasar, Gərnibasar, Zəngibasar kimi ərazilərin Güney Azərbaycanın Təbriz, Xoy, Maku kimi şəhərləri ilə bağlılığı, əlaqələri də bir faktdır və s. Bu istər şivələrdə, istərsə də sənətkarlıq nümunələrində, adətlərdə özünü qabarıq şəkildə göstərir. Zəngin mədəni irsi, folkloru, ədəbiyyatı və musiqisi ilə seçilən bu bölgə bütöv Azərbaycan mədəniyyətinin tərkib hissəsidir. Ayrı-ayrı bölgələrin keçdiyi tarix, mədəni irs, toponimlər də onun ümum-Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti ilə birbaşa bağlılığını göstərir. Coğrafi-siyasi termin kimi ötən əsrin sonlarından etibarən işlənməyə başlayan “Qərbi Azərbaycan” anlayışından törəmə olan “Qərbi Azərbaycan folkloru” anlayışı Azərbaycan folklorşünaslığının yeni istiqamətidir. Həm bütövlükdə Azərbaycan, həm də ümumtürk folklorunun ayrılmaz tərkib hissəsi, başqa sözlə, məhəlli variantı olan Qərbi Azərbaycan folkloru Azərbaycan və ümumtürk folkloru kontekstində hər zaman araşdırılmışdır [3]

Mühitlə bağlı regional xüsusiyyətlər Qərbi Azərbaycanda qeydə alınmış mərasim folklorunda, adət

və ənənələrdə də müşahidə edilir. Məsələn, Novruz ərəfəsi və Novruz bayramı ölkəmizin digər bölgələrində olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanda da geniş qeyd olunub. Əhalinin bu el şənliyinə elliklə qatılması olduqca maraqlı folklor nümunələrinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır.

Öz qədimliyi ilə islamiyyətdən çox-çox əvvəllərlə səsleşən Qurban bayramı da Qərbi Azərbaycanda həmişə böyük təntənə ilə və regional özünəməxsusluqlarla keçirilirdi. Ən qədim mərasimlərdən olan Xıdır Nəbini insanlar bu yaxınlara qədər qoruyub saxlamışdılar, yağışlı havalarda cavanlar qodu-qodu gəzdirirdilər.

Qərbi Azərbaycan folklorunun öyrənilməsi hər zaman aktual bir məsələ olacaqdır. Çünki Folklor nümunələri özündə tarix yaşadır. Buna görə həmin bölgənin folklorunun öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Qərbi Azərbaycan Dərələyəz folklor örnəkləri janr baxımından heyratamiz dərəcədə zəngindir. Bu folklor nümunələrinin janr xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi Azərbaycan folklorşünaslığının tədqiqat imkanlarını bir qədər də zənginləşdirir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Dərələyəzli K. Dərələyəz od içində. Bakı: 1995.
2. Mirzəyev H.. Aşıq poeziyasında onomastik vahidlər. Azərbaycan onomastikası problemlərinə dair konfransın materialları. Bakı: 1987, s. 285-290.
3. Mirzəyev H. Dərələyəz folkloru. Bakı: 2006.